

סוגות איכותניות אלה מצוינות ב"סקרנות וחקרנות", כך שהפניית הקורא לספרים הללו ולאחרים הייתה יכולה לסייע לקורא (מה גם שלקרניאלי פרק בספרה של לוי). ניתן היה לסייע עוד יותר למורה החוקר באזכור הספרים הרלוונטיים שבהוצאת SAGE, המתמחה בהוצאת ספרי עזר מחקריים, למשל ספרים אחדים מעטם של Robert Yin ו-Robert Stake הדנים בחקרי מקרה. למרות החסר, אין ספק שהמחברת הצליחה במשימה שהעמידה לעצמה בתחום התעצמות המורה בכלל והחוקר בפרט. היא הוכיחה ש"השימוש בגישת המורה כחוקר... יסייע בהשגחת עבודת המורה ומגעיו עם הסוככים אותו", ושההצעה שהציגה בספרה אכן "מעודדת תפיסה של מורה הלומד לחיים ובית ספר השוקד להתפתח, להתקדם ולהשתפר" (עמ' 142).

אניטה רום, בתיה צור, ורדה קריזר (2009). שפה וקוץ בה - לקויות תקשורת, שפה ודיבור אצל ילדים. תל אביב: מגון מופ"ת.

אריאלה נחמני

הספר שפה וקוץ בה העוסק בלקויות תקשורת, שפה ודיבור אצל ילדים, נכתב מתוך מרחב ראייה בין-תחומי ועל בסיס התנסות מקצועית מרשימה בלקויות תקשורת, שפה ודיבור, העלויות להופיע אצל ילדים במהלך שמונה השנים הראשונות לחייהם. התבוננות בכריכת הספר ובכותרתו "שפה וקוץ בה" מעוררת סקרנות ומעצימה את כוחה של המילה ברמיזה מעניינת על השפה כעל אלמנט מורכב המתפתח ומתעצם מצד אחד, ועל הקשיים שהיא עלולה לעורר, על הבדידות הנכפית, על הקריאה לעזרה מן הצד האחר.

הספר כתוב בצורה ידידותית מאוד ונוחה למשתמש. הוא מתאים לקהלי יעד מתחומי דעת מגוונים, כמו מורי מורים, מורים וסטודנטים להוראה במכללות לחינוך, סטודנטים למקצועות טיפוליים שונים כגון הפרעות בתקשורת, ריפוי בעיסוק, פיזיותרפיה, פסיכולוגיה התפתחותית, פסיכולוגיה חינוכית, תרפיסטים באמצעות הבעה, יצירה, בעלי חיים ומוזיקה, אנשי חינוך בגיל הרך הן במסגרות החינוך הרגיל והן במסגרות החינוך המיוחד, אנשי מקצוע טיפוליים בתחומי התפתחות שונים של הילד והורים ובני משפחה של ילדים עם קשיי תקשורת, שפה ודיבור.

כתיבת הספר מרשימה בהחלט, ומקיפה שורה ארוכה של נושאים בתחומי התקשורת, השפה והדיבור התקינים והלקויים ושאלות ותשובות המשמשות כדוגמאות לסוגיות הנידונות בספר ברמה אקדמית וקלינית. הקורא נחשף לגורמים הנקשרים ללקויות השונות, לאפיונים

ולגישות הטיפול של קלינאי התקשורת. הספר מרחיב גבולות ונותן כלים ומחווים לאיתור לקויות תקשורת, שפה ודיבור לגננות ולמורות היודעות לאתר קשיי תקשורת באמצעות הצגות מקרה והזמנה לפעילות, על מנת שהטיפול בילד יתחיל בגיל צעיר ובשלב מוקדם של הלקות. לשונן של המחברות היא לשון מובנת ולא מתחכמת. כמו כן יש בספר "אוצר מילים" משותף לאנשי חינוך, להורים ולמטפלים ומילון מונחים רחב ומפורט המאפשר פענוח של מושגים ושל מונחים מקצועיים.

בסקירה זו אשמח להציג את הספר בפני קהל היעד של מורי מורים ומורים, סטודנטים ואנשי מקצוע נוספים, ברם למותר לציין שלא אוכל להתעכב על כל פרקי הספר (כ-15 במספר), ואפילו לא על חלקם הגדול. בשל כך אסתפק בהזכרת רשימת השערים והנושאים הנידונים בהם, במגמה להדגים את מידת החידוש והעמקות בנושאים השונים בתחום התקשורת התקינה והלקויה, נושאים שלמדפדף שאינו קלינאי תקשורת, כמו הורים, מורים וגננות העובדים עם הילד, הנם בבחינת פתח לאינטראקציות התומכות בהתפתחות תקשורת, שפה דיבור במסגרת החינוכית, בבית ובטיפולים הנוספים.

הספר מחולק לשני כרכים, במבנה של שישה שערים (שלושה שערים בכל כרך), כאשר בכל שער מתוארים נושאים מתחום אחר.

השער הראשון דן בייחודה של השפה האנושית, בחשיבות השימוש בה בכל תחומי החיים ובהתפתחות התקינה של כישורי התקשורת אצל ילדים מלידתם ועד גיל שמונה שנים. בשלושת פרקי השער הראשון מודגשת חשיבות הקשר בין הכישורים המוטוריים, הסנסוריים (במיוחד השמיעה), הקוגניטיביים, הרגשיים והחברתיים להתפתחות התקשורת, השפה והדיבור בשנות חייו הראשונות של הילד. כמו כן קיים תיאור מפורט של מרכיבי השפה השונים, ומוצגים מודלים שונים לרכישת שפת אם על ידי ילדים. השליטה בשפה מחייבת תקופות למידה ותרגול ממושכות, וקיימות דרכים שונות לסייע ולפתח את לשונם של הילדים. אלו שזורות בפרקי השער בהתאם לנושאים הנדונים, ומהוות מודלים להתערבות לגננות ולמורים.

השער השני דן בלקויות תקשורת אצל ילדים עם לקויות על הרצף האוטיסטי ואצל אלו הסובלים מקשיים התנהגותיים, חברתיים ורגשיים ראשוניים או כאלה המתלווים ללקויות שפה. בפרק הדין בלקות על הרצף האוטיסטי קיימת התייחסות רחבה ומקצועית לשונות הרבה בין הילדים המאובחנים עם לקות על הרצף האוטיסטי הן מבחינת חומרת הלקות והן מבחינת המאפיינים בתחומי התקשורת, השפה והדיבור. מודגשים חשיבות האבחון המוקדם אפילו לפני גיל שנתיים והצורך בטיפול אינטנסיבי על ידי צוות רב-מקצועי רחב.

גם בפרק הדין בקשיים התנהגותיים, חברתיים ורגשיים ראשוניים או בכאלה המתלווים ללקות שפה, כמו קשיים של קשב והיפראקטיביות, מודגשים חשיבות האיתור המוקדם והצורך

בהתערבות טיפולית חינוכית רב-מקצועית (גננות, הורים, יועצים, פסיכולוגים וקלינאי תקשורת, המושתתת על אמון בכוחות הילד.

הפרק השישי, החותם את השער השני, מוקדש לתקשורת תומכת וחלופית (תת"ח) לאותם ילדים המתקשים לקיים תקשורת הבעתית קולית. בפרק עולה החשיבות הרבה בשיתוף אנשי חינוך במערכות החינוכיות בתכניות התקשורת התומכת והחלופית.

השער השלישי עוסק בעיקר בלקויות שפה מלידה ועד גיל שמונה, באוכלוסיית ילדים עם לקות שפה ספציפית. קיימת חשיבות עליונה לאיתור ילדים עם לקות שפה בגיל הגן על מנת למנוע לקות למידה בגיל בית הספר. אי לכך לגננות יש תפקיד קריטי באיתורם של הילדים הללו ובהפנייתם לאבחון ולטיפול.

פרק שלם (פרק 8) מוקדש לאוכלוסיית ילדים עם פיגור שכלי ולשיקומם, ושני פרקים נוספים בשער השלישי דנים באוכלוסיית ילדים טעוני טיפוח וילדים דו-לשוניים ורב-תרבותיים, תוך כדי הצגת השיח המרתק בכל הסוגיות הדנות ביתרונות ובחסרונות של דו-לשוניות לצד קשיי שפה ספציפיים.

השער רביעי (הפותח את הכרך השני) עוסק בקשיי היגוי, בהפרעות שטף בדיבור ובהפרעות קול ובהשלכות של הפרעות אלה על תפקוד הילד מבחינה חברתית-רגשית ואקדמית. מוצגת ראייה רחבה של הגורמים לבעיות, האבחון וגישות הטיפול.

השער החמישי מקדיש פרק רחב ומפורט ללקות שמיעה, היכולה להיות מולדת או נרכשת, ולקשר הבלתי-נמנע בין שמיעה, דיבור ושפה. הפרק דן בנושאים אחדים ובסוגיות שונות הקשורות ללקות שמיעה בדרגות חומרה שונות. עריכת הפרק מעמידה במרכז היבטים רבים של תקשורת, רכישת שפה, קליטת מידע, מובנות דיבור, המשפיעים על חייו של הילד לקוי השמיעה, ומכאן כמובן על מצבו המחשבתי-קוגניטיבי והנפשי.

השער השישי חותם את שיערי הספר שפה וקוץ בה, ועוסק בסוגיית השתלבותם של ילדים עם לקויות תקשורת, שפה ודיבור במסגרות חינוכיות של החינוך הכללי (הרגיל) והמיוחד: השיקולים, החסרונות, היתרונות שבשילוב זה או אחר, הכנת הצוותים החינוכיים בכל מסגרת ומסגרת ובעיקר הקשבה לצורכי הילד ומשפחתו.

מטרתו של הספר למסור מידע ולמקד את תשומת הלב בבעיות המיוחדות הנקשרות ללקויות תקשורת, שפה ודיבור, לאפיונים ולגישות האבחון והטיפול של קלינאי התקשורת. ניכרת ראייה רב-מקצועית רחבה הנדרשת בתהליכי השיקום של ילדים הסובלים מלקות תקשורת, שפה ודיבור ברמה החינוכית והקלינית.

פרט למקצועיות הרבה המשוקעת בכל דף מדפי הספר החשוב הזה, יש בעצם הופעתו גם מידה של אומץ ובגרות מקצועית בכל הקשור לחיבור רחב ומקיף שכזה בתחום הפרעות

בתקשורת, שפה ודיבור בעברית. עד כה טרם התחבר חיבור פרשני מקיף בעברית המאיר את מכלול הבעיות בתחום לקויות תקשורת, שפה ודיבור בגיל הרך. ככל הידוע קיימת שונות בין-לשונית, כאשר לכל שפה מאפיינים ייחודיים המחייבים התייחסות ספציפית ברמת חקר השפה או חקר לקויות שפה ודיבור. ניכר כי מחברות הספר עשו מלאכת מחשבת במנגנוני האיסוף והעיבוד ובהצגה לפני הקוראים של מחקרים וספרי עיון אשר פורסמו באנגלית ובעברית, מתוך התייחסות להבדלים בין תרבויות בארצנו.

תרומתו המכרעת של ספרן המקיף הנוכחי של ד"ר אניטה רום, ד"ר בתיה צור וד"ר ורדה קריזר בכך שהוא מציג ראייה התפתחותית לרכישת שפה שמשמשת בסיס להבנה, לתיאור ולטיפול בלקויי תקשורת, שפה ודיבור של ילדים. בספר מוצגות אסטרטגיות טיפוליות באוכלוסיות שונות מתוך הבנה של תאוריות על התפתחות שפה נורמלית. הספר מציג קבוצה רחבה והטרונגית של ליקויי תקשורת, שפה ודיבור שונים, את הגורמים להיווצרותם ואת השלכותיהם על יכולתו התקשורתית, החברתית, הרגשית והאקדמית של הילד.

רשימת מערכי המאמרים בשנים 2003-2010

הקמפוס האקדמי אחוה	ד"ר שלומית אברור
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב	פרופ' איסמעיל אבו-סעד
המכללה האקדמית בית ברל	ד"ר ח'אלד אבו-עסבא
האוניברסיטה העברית בירושלים	פרופ' חיים אדלר
אוניברסיטת תל אביב	ד"ר יזהר אופלטקה
אוניברסיטת חיפה	ד"ר לילי אורלנד-ברק
האוניברסיטה העברית בירושלים	ד"ר אורי אייל
אוניברסיטת תל אביב	פרופ' חנה איילון
האוניברסיטה העברית בירושלים	ד"ר תמר אלאור
מכון ויצמן למדע	פרופ' בת שבע אלון
מכללת סמינר הקיבוצים - המכללה לחינוך, לטכנולוגיה ולאמנויות	פרופ' נמרוד אלוני
המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין	ד"ר נורית אלחנן-פלד
המכללה האקדמית בית ברל	פרופ' ברכה אלפרט
מכללת לוינסקי לחינוך	ד"ר אילנה אלקד-להמן
אוניברסיטת תל אביב	פרופ' יאירה אמית
המכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל - חיפה	ד"ר האלה אספניולי
אוניברסיטת תל אביב	פרופ' רחל ארהרד
המכללה האקדמית בית ברל	פרופ' תמר אריאב
המכללה האקדמית בית ברל	ד"ר רחל ארנון
האוניברסיטה העברית בירושלים	פרופ' אלישע באב"ד
מכון ויצמן למדע	ד"ר אסתר בגנו
אוניברסיטת בר-אילן	פרופ' שושנה בלום-קולקא
מרכז ראמ"ה - משרד החינוך	פרופ' מיכל בלר
משרד החינוך	ד"ר ענת בן סימון
אוניברסיטת תל אביב	פרופ' זיוה בן פורת
האוניברסיטה העברית בירושלים	פרופ' רמי בנבנישתי
המכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי באר שבע	פרופ' שלמה בק
אוניברסיטת תל אביב	פרופ' דניאל בר-טל
האוניברסיטה העברית בירושלים	פרופ' חמוטל בר יוסף
הקמפוס האקדמי אחוה	ד"ר מריטה ברבש